

ANAYASAL GELİŞİMLER IŞIĞINDA ÇALIŞMA HAKKI

I-GİRİŞ

1982 Anayasası, devletin temel amaç ve görevlerini tanımlarken, kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak, kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleri ile bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri ortadan kaldırmaya, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesinde gerekli şartları hazırlamaya çalışmak olduğunu belirtmiştir.

II-SOSYAL HUKUK DEVLETİ

A-Sosyal Devlet İlkesi

Sosyal hukuk devleti kamu yararına yönelik bir devlettir.¹ Devletin görevi, Anayasa’da belirtilmiş temel hakların güvence altına alınmasını, uyuşmazlıkları çözümlenmeyi, toplumun menfaati ile bireylerin menfaatlerini dengelemeyi, yardıma muhtaç bireyleri korunmasını ve gereken tedbirlerin alınmasını sağlamaktır.

Sosyal devlet anlayışı, 19.yüzyılda devlet kontrolünden uzak, kendi yarattığı kurallara göre işleyen piyasa ekonomisi ile sanayileşme çağı başlamış , sosyal sorunlar artmış , gelir ve servet dengesizlikleri meydana gelmiştir. Toplumun tepkisi ile jandarma devlet anlayışı terk edilmeye ,sosyal tedbirler alınma yoluna gidilmiştir.

Sanayileşen toplum ve küreselleşme ile emeğin zor durumu, liberal devlet sisteminde toplum düzeninin korunamayacağı gerekçesi ile değişen dünya anlayışında bireyler arası eşitliğe dayalı sosyal devlet anlayışı oluşmuştur.

Sosyal devlet , vatandaşların sosyal durumları ,refahları ve asgari yaşam düzeyi sağlamayı ödev bilen devlet olarak tanımlanmaktadır.²

Sosyal devlet sistemini, liberal devletin siyasal demokrasi kurumlarını koruyarak, kendiliğinden gerçekleşmeyen sosyal ve ekonomik demokrasiyi devlet müdahalesi ile gerçekleştirmeyi öngören bir sistem olarak tanımlanmaktadır.³

Huber’e göre sosyal devlet, “yaşayabilme güvenliği, tam istihdam ,çalışma gücünün muhafazası”dır. Devletin görevleri, sosyal yardım, sosyal ihtimam ve sosyal tatmindir. Endüstri toplumunun ürünü sosyal devlettir. Endüstrinin tehditlerine karşılık bireyin kişiliği korunmalıdır.⁴

Sosyal devlet, güçsüzleri güçlüler karşısında koruyacak, gerçek eşitliği ,sosyal adaleti ve toplumsal dengeyi sağlayacak, çağdaş devlet anlayışına uygun Anayasa’nın özüne ve ruhuna uygun kişinin korunması, sosyal güvenlik ve sosyal adaletin sağlanması gerçekleştirecektir.⁵

1 Gönül Bakır, Türk Anayasa Yargısında Sosyal Hakların Korunması ,Kocaeli,2009,s.47.

2 A.g.e.s.48.

3 Ayferi Göze, Sosyal Devlet Sistemi , İstanbul 1976, s.37.

4 Mehmet Akad,Bihlerin Vural Dinçkol,Istanbul, 2011,s.326.

5 A.g.e. s.325

B-Ekonomik ve Sosyal Haklar

İnsan haklarında, üç kuşak haktan söz edilmektedir. İnsan hakların birinci kuşağı, hukuksal özgürlükler dönemidir.1776 Amerikan ve 1789 Fransız Bildirgesi, doğal hukuk sistemine dayandırılmıştır. Burjuva özgürlüklerinde, herkes soyut metinlerden yeteneklerine göre yararlanır.⁶ Klasik haklardır. Devleti sınırlandıran bu haklar, kişiye devletin, toplumun ve üçüncü kişilerin dokunamayacağı özel, bağımsız bir eylem alanı sağlar. Devlet, kişinin özel alanına giremez. Kişi bu alanda dilediğini yapar. Özgürlüğünü, onu kullanan kişi belirler. Devletin bu alanda düzenleme yapamaması anlamına gelmez. Devlet, düzenleme yaparak özgürlüklerin kullanılmasını kolaylaştırır, ama sınırlandıramaz. Geleneksel haklar, iktidarın/devletin yetkilerinin sınırlandırılmasını amaçlar.

Ekonomik haklar ,kapitalizmin ve burjuvazilerin yükselişi ve iktidar olmaları döneminde yapılan anayasalarda yer almış ve güvenceye bağlanmıştır.⁷

Ekonomik hakların konusu, hukuk düzenlemelerinin ekonomik ve sosyal ilişkilerdeki hak ve özgürlüklerin liberal ekonomi felsefesine uyumlu olmasını sağlamaktır.

19.yüzyıldan 20.yüzyılın başlarına doğru ,hukuksal özgürlüklerin sadece belli kesim tarafından yararlandığı ve sorunlar ortaya çıkınca ,herkes için gerçek özgürlüklerin gerekliliği ,ikinci kuşak insan haklarını meydana getirmiştir.

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel haklar olarak da nitelendirilen ikinci kuşak hakların doğuşunun temelinde, sanayi devrimi; bu ekonomik ve sosyal dönüşümün yarattığı ve derinleştirdiği sosyal sınıflar arasındaki sosyal eşitsizlikler ve işçi sınıfının bu eşitsizliklere gösterdiği tepki ve eylemler vardır. Bireylerin eşitlik ve özgürlüğü, soyut ve kuramsaldı. Buradan hareketle ortaya çıkan sosyal hakların uluslararası düzeyde tanındığı ilk belge İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'dir. İkinci kuşak haklar, başlıca şöyle sıralanabilir: Sosyal güvenlik hakkı ,Çalışma, adil gelir ve sendika kurma hakkı,Dinlenme hakkı ,Eğitim hakkı, Kültürel yaşama katılma hakkı,Sağlık, beslenme ve konut hakkı, Grev ve toplu sözleşme hakkı.

C-Dayanışma Hakları

Dayanışma hakları da denilen üçüncü kuşak haklar, belli bir topluluk halinde yaşam anlayışını yansıtır. Ayırıcı özelliği, insan için gerekli olan dayanışma ortamını yaratabilmektir. Bu haklar, insancıl bir toplum yaşamı düşüncesinin anlatımıdır. Hem bireylere, hem de toplumun tümüne aittir. Bu hakların gerçekleşmesi için sadece devletin müdahalesi yeterli değildir, birey ve grupların da yani toplumda yaşayan herkesin de etkin biçimde katılımı ve çabası gereklidir. Barış hakkı,çevre hakkı, gelişme hakkı, herkesin insanlığın ortak mal varlığından yararlanma hakkı.

6 Bakır,(2009) s.94.

7 Bülent Tanör, Necmi Yüzbaşıoğlu,Istanbul,2011, s.183.

III-ÇALIŞMA ŞARTLARI

A-Tarihsel Gelişim

1-Türk Hukukundaki Anayasal Gelişim

1982 Anayasasının Üçüncü Bölümünde yer alan , Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler kısmının, B.Çalışma şartları ve dinlenme hakkı başlığı altındaki, 50.maddesi

”Kimse, yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılmaz.

Küçükler ve kadınlar ile bedenî ve ruhî yetersizliği olanlar çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar.

Dinlenmek, çalışanların hakkıdır.

Ücretli hafta ve bayram tatili ile ücretli yıllık izin hakları ve şartları kanunla düzenlenir.”

Madde Gerekçesi ,

“Bu madde çalışma şartlarının çalışanın yaşına, cinsiyetine ve gücüne uygun olmasını, küçükler ile kadınların özel olarak himaye edilmesini Anayasal güvence altına almaktadır. Dinlenme, çalışanların hakkıdır. Bu hem çalışanın bedenen korunması için zorunlu hem de çalışanın dinlenme sonrası çalışmasının verimi için gereklidir. Tatiller ve yıllık ücretli izin hakları bakımından kanun koyucunun düzenleme yapabilmesi imkânı dördüncü fıkrada öngörülmüştür.”

Anayasadaki 50.madde son şekli,1860 yıllarından itibaren değişim ve gelişim geçirmesi ile meydana gelmiştir.

*1860 ‘da çıkarılan Mecelle ‘de çalışma hayatına ilişkin kurallar getirilmiş, Tazminat döneminde ilk iş hukuku düzenlemeleri Zonguldak Taşkömürü Havzasında 16 saat çalışma ,kadın ve çocukların zor şartlarda çalışması ”Ereğli Kömür Madenleri Nizamnamesi” 1865 yılında düzenlenmiş ,ancak padişah tarafından onaylanmamıştır.

*1876 Kanunu Esasi Döneminde ,(1.Meşrutiyet Dönemi)1869 yılında Maadin Nizamnamesi ,Maden Tüzüğü çıkarılmıştır. Çalışma şartları,iş kazasına uğrayan işçilere verilecek tazminatlar belirtilmiş,zorunlu çalışma kaldırılmıştır.

*1909 Kanunu Esasi Dönemi, (2.Meşrutiyet Dönemi) 1910 yılında, çalışma saatlerinin gündeğümü ve günbatımı ile sınırlandırılmış,12 yaşından küçük çocukların çalıştırılmaması üzerinde durulmuştur.⁸

*1921 Anayasasında ,(10.1.1945 Kanun Tarih,4695 Kanun No ile Resmi Gazete 15.1.1945 -5905 Sayı) Türklerin Kamu Hakları Bölümünde;

69.madde “Türkler kanun karşısında eşittirler ve ayrıksız kanuna uymak ödevindedirler. Her türlü grup, sınıf, aile ve kişi ayrıcalıkları kaldırılmıştır ve yasaktır.”

70. madde “ Kişi dokunulmazlığı, vicdan, düşünme, söz, yayım, yolculuk, bağıt, çalışma, mülke dinme, malını ve hakkını kullanma, toplanma, dernek kurma, ortaklık kurma hakları ve hürriyetleri Türklerin tabii haklarındandır.”

⁸ Kadriye Bakırcı, Çocuk ve Genç İşçilerin Haklarının Korunması, İstanbul,2004,s.106.

79.madde “ Bağıtların, çalışmaların, mülk edinme ve hak ve mal kullanmanın, toplanmaların, derneklerin ve ortaklıkların serbestlik sınırı kanunlarla çizilir.”

Maddelerinde, kişilerin çalışmalarının kanunla düzenleneceği belirtilmiştir.Ayrıntıya yer verilmemiştir.

*1961 Anayasasında, Sosyal ve İktisadi Haklar ve Ödevler başlığı altında ,çalışma şartlarını ve dinlenme hakkını ayrı maddeler halinde belirtilmiştir.

“b) Çalışma Şartlar

43.madde, “ Kimse, yaşına, gücüne ve cinsiyetine uygun olmayan bir işte çalıştırılmaz. Çocuklar, gençler ve kadınlar, çalışma şartları bakımından özel olarak korunur.”

c) Dinlenme Hakkı

44.madde, “Her çalışan dinlenme hakkına sahiptir.”

Ücretli hafta ve bayram tatili ve ücretli yıllık izin hakkı kanunla düzenlenir.

d) Ücrette Adâlet Sağlanması

45.madde, “Devlet, çalışanların, yaptıkları işe uygun ve insanlık haysiyetine yaraşır bir yaşayış seviyesi sağlamalarına elverişli adâletli bir ücret elde etmeleri için gerekli tedbirleri alır.”

2-İzmir İktisat Kongresi

İzmir İktisat Kongresinde alınan kararlar kanun niteliğinde olmasa dahi, önemi bakımından tarihsel gelişim sürecinde yer alması uygun görülmüştür.

İzmir’de 1923 yılında yapılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti devletinin ekonomik alanda gelişmelerini ele alır. Bu kongreye ziraat,sanayi,ticaret ve işçi sınıfını temsilen 1135 kişi katılmıştır.⁹

Kongrede, ziraat, asayiş, banka, demiryolları ve karayolları, orman, hayvancılık, ticaret, madenler, gümrük, sanayi ve işçiler ilgili çalışma esaslarına ilişkin düzenlemeler hakkında çalışılmıştır.

Kongrede “İşçi Grubunun İktisat Esasları” başlığı altında 34 maddeden oluşan metin hazırlanmıştır.

Konu ile ilgili olanları değerlendirecek olursa,1.madde; “ amele adının işçi olarak değiştirilmesini” , 5.madde “ziraat ten hariç sanayi işçileri ile tüm işçilerin bir saat dinlenme müddeti hariç olmak üzere çalışma süresinin sekiz saat kabulü”, 6.madde “fazla mesai düzenlemesini”, 7.madde “maden ocaklarında 18 yaştan küçük çocuklar ile kadınların çalıştırılmamasını”, 8.madde “genel sanat müesseselerinde ve gümrüklerde 12 yaşının altında çocuk çalıştırılmamasını”, 10.madde “kadın işçilerin doğum izinleri”, 13.madde “haftada bir günün izin günü sayılmasını ve hafta tatilinin Cuma günü kabul edilmesi”, 17.madde “evlenecek işçilere bir hafta izin verilmesi”,¹⁰ önemli gelişmeler sağlanmıştır.

9 Afet İnan,İzmir İktisat Kongresi, Ankara, 1982, s.19.

10 A.g.e.s.51-55.

3-Uluslararası Sözleşmeler ,

Çalışma şartları, küçüklerin , kadınların ve bedeni ve ruhi yetersizliği bulunanların korunma altına alınması,uluslar arası sözleşmeler ile düzenlenmiştir.

*1924 tarihli Çocuk Hakları Cenevre Bildirgesi

*1948 İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi

23.maddesi,

1. Herkesin çalışma, işini özgürce seçme, adil ve elverişli koşullarda çalışma ve işsizliğe karşı korunma hakkı vardır.
2. Herkesin, herhangi bir ayırım gözetilmeksizin, eşit iş için eşit ücrete hakkı vardır.
3. Çalışan herkesin, kendisi ve ailesi için insan onuruna yaraşır bir yaşam sağlayacak düzeyde, adil ve elverişli ücretlendirilmeye hakkı vardır; bu, gerekirse, başka toplumsal korunma yollarıyla desteklenmelidir.
4. Herkesin, çıkarını korumak için sendika kurma ya da sendikaya üye olma hakkı vardır.

24.maddesi,

Herkesin, dinlenme ve boş zamana hakkı vardır; bu, iş saatlerinin makul ölçüde sınırlandırılması ve belirli aralıklarla ücretli tatil yapma hakkını da kapsar.

*1956 tarihli Birleşmiş Milletler (BM) Kölelik,Kölelik Ticareti ve Köleliğe Benzer Kurum ve Uygulamaların Ortadan Kaldırılması Ek Sözleşmesi

*1959 BM Çocuk Hakları Bildirgesi

*1966 Ekonomik , Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi,

Bu sözleşme ile kabul edilen esaslar şöyle özetlenebilir.

“Taraf olan devletler, sözleşmede öne sürülen haklardan , ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya başka bir statü gibi herhangi bir ayırıma tabi olmadan yararlanacakları güvence altına alınmalıdır.Ekonomik ,toplumsal ve kültürel haklardan erkekler ile kadınlar eşit olarak yararlanmalıdır.

Taraf olan devlet,sözleşme, düzenlemeler ve törelerle tanınmış veya yürürlükteki temel insan haklarından herhangi bir kısıtlama veya aykırı davranışta bulunamaz.

politikalar ve teknik yönlendirme ve yetiştirme programları uygulamasını da içerir.

7.maddesi, İşçilerin çalışma koşulları ve ücretleri ile hükümleri içermektedir.

1.Tüm işçilere ,

En azından adil bir ücretle herhangi bir ayırım gözetmeksizin,özellikle kadınların erkeklerden daha düşük olmayan bir iş koşulunda eşit işe eşit ücret ilkesi ile eşit ücretlendirme,

Bu sözleşmenin hükümlerine uygun olarak kendileri ve aileleri için insanca bir yaşam düzeyi sağlayacak bir ücret düzeni,

2.Güvenli ve sağlıklı çalışma koşulları,

3.Herkese kıdem ve yeterlilik dışında hiçbir koşula bağlı olmaksızın işinde uygun bir düzeye yükselmek üzere eşit ilerleme fırsatı,

4.Dinlenme, boş zaman ve makul çalışma süresi ve ücretli dönemsel tatillerle resmi tatillerde ücret verilmesini sağlayacak adil ve elverişli çalışma koşullarından herkesin yararlanma hakkını tanır.¹¹

*1961 Avrupa Sosyal Şartı ile zorla çalıştırmanın yasaklanması, çocuk çalıştırmanın yasaklanması,15 ve 18 yaş arasında özel çalıştırma koşulları, hayatını serbestçe girdiği bir işte çalışarak kazanma hakkı, tam çalıştırmayı sağlama amacıyla ekonomik ve sosyal siyaset izlenmesi, ücret ve çalışma süresi konusunda adil çalışma koşulları, manevi ve cinsel saldırıya karşı korunma hakkı verilmiştir.

*1989 BM Çocuk Hakları Sözleşmesi,

*Uluslar arası Çalışma Örgütü 1992-1993 yıllarından itibaren Çocuk Çalışmasının Sona Erdirilmesi Uluslar arası Programı(IPEC) başlatmıştır.

*2000 yılında Avrupa Temel Haklar Şartınının 32.maddesi , çocukların çalıştırılmaları yasaklanması ve çalışan gençlerin korunması öngörülmektedir.

IV-SONUÇ

1982 Anayasanın 50.maddesinde yer alan “çalışma şartları ...” açısından geçmişten günümüze kadar incelenen küçük, kadın,ruhi ve bedeni yetersizliği olan kişilerin çalışma hayatlarındaki emeklerinin ve haklarının, sömürü düzeni karşısında korunmaya muhtaç durumda olmaları, adalet kavramı ile bağdaşmamaktadır.Yasa ile koruma ödev halini almakta ve her yasal boşluk çocuk,kadın ,engelliler açısından mağduriyete dönüşmektedir.

Yazan :F.Bengü Uçarol

KAYNAKÇA

Akad,Mehmet , Dinçkol V.Bihterin. , (2011) , “*Genel Kamu Hukuku*” , Der Yayınları
6.Baskı, İstanbul.

Aytaç, Ömer, (2002), “*Boş Zamanlar Üzerine Kuramsal Yaklaşımlar*”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C:12,S:1, s.231-260, Elazığ.

11 TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu, Uluslar arası Temel İnsan Hakları Belgeleri, Ankara ,2001,s.83-93.

- Bakırcı, Kadriye,(2004), “*Çocuk ve Genç İşçilerin Haklarının Korunması*” (Uluslar arası,Bölgesel ve Türk Hukuku Açısından) , Beta Yayınları, İstanbul.
- Balkır, Gönül, (2009) “*Türk Yargısında Sosyal Hakların Korunması*”, Kocaeli Üniversitesi Yayınları, Kocaeli.
- Göze, Ayferi, (1976), “*Sosyal Devlet Sistemi*” , İstanbul.
- İnan, Afet , (1982), “*İzmir İktisat Kongresi*”, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Karpat, K.Kemal, (2010), “*Türk Demokrasi Tarihi Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller*” , Timpaş Yayınları, İstanbul.
- Kuzu, Burhan ,(1994), “*Türk Anayasa Metinleri ve İlgili Mevzuat*” , Filiz Kitapevi, İstanbul, Türkiye.
- Omay, Umut, “*Sosyal Hakların Manipülasyonu:Sosyal Haklar Kapitalizmin Hizmetinde(mi?)*” İstanbul Üniversitesi,
<http://sosyalhaklar.net.p8.hostingprod.com/2009/bildiri/omay.pdf>
- Şahin, Barış, (2010), “*Çocuk İşçilerin Korunması*”, Yetkin Yayınları, Ankara.
- Tanör, Bülent, Yüzbaşıoğlu Necmi, (2011) “*Türk Anayasa Hukuku*” , Beta Yayınları, 10.Baskı, İstanbul.
- TBMM İnsan Hakları Komisyonu , (2001), “*Uluslar arası Temel İnsan Hakları Belgeleri*” , TBMM Basımevi, Ankara.